63
7-96

6824

140

№ 2025

39596

2004

23330

633.7
Դ-96
3677
561-44

ԽՐԱՏ

Թէ ինչպէս հարկաւոր է ցանել Ամերիկեան Թամբաքուն, որոյ փորձն առին Ղրիմումն։

Թարգմանեալ և տպագրուելոյ ի կոչ. ածեալ Յանդիպողական Դաբեանս-Լենէ ազգային պանդխտութեան։

ՏՓԽԻՍ։

Ի Տպարանի Յ. և Դ. Արզանեանց։

1841.

НАСТАВЛЕНІЕ

О

Воздѣлываніи Американскаго Табаку, составленное по опыту въ Крыму.

Переведено на Армянскій языкъ и издано иждивеніемъ Закавказскаго Общества поощренія сельской и мануфактурной промышленности и торговли.

ТИФЛИСЪ.

Въ Типографіи Я. и Д. Арзановыхъ.

1841.

633.71

Հրամանաւ Մեծաւորաց

5438-56

Հայոց Գրադարան
Гос. Библиотека
ХУИ-Арм ССР
Հայ Մեսրոպեան
Գրադարան

ԽՐԱՏ

Թէ ի՞նչպէս հարկաւոր է ցանել Ալդերիոյ լուռ-
բաչոն, որոյ գործն ասին Ղրինան։

---

1. Թէ ի՞նչպէս պէտք պատրաստել կվալներն
լուռբաչոն ցանելոյ համար։

Ամբաքուի սերմունքն ցանելոյ համար հարկաւոր է ունիլ այնպիսի հողմ որ նոր լինի, թրիքով խառն, ոչ ինչ բոյս վերեն ջնջեալ, հիւսիսային կողմէն պատաց լեռներով կամ բարձր աճող ծառերով, ջրի մօտ և լաւ հոս կողմն ամրացրաց հասարով, որ տաւարից, շներից և թռչուններից ոչինչ վնաս չյառաջանայ։

Ալյապիսի որպիսութիւն ունացող հողն՝ աշնան սկզբէն իւր հասալի մէջն պէտք է լաւ խոյն փորել բոլոր ձմեռն թողուլ հաւայի ներգործութեանն։ և ապա գարնան ժամանակին փետրվարի 15 ին սկսեալ՝ փորելնոր 'ի նորոյ, հողոյ գնդակներն ջարդել բահով և երկաթի տրմնկներով և դուրս ձգել խոտերի արմատներն։ այսինքն՝ քօքերն։ Ալսպա հարկաւոր է խոյն կվալներ շինաց երկայնութեամբ մի սաժէն, լայնութեամբ մի կագ և մի չետվերտ և խորութեամբ երկու կրէհ։ Կվալներն այս ձևով պատրաստելոց վերայ՝ պէտք է բերել տալ հին և սրած ոչխարի թրիք, մաղել մաքրուլից շինաց կամ այլ տեսակ մաղից և ածել կվալների մէջն մին կրէհ հաստութեան չափ։ Ալն ժամանակ կվալներն

խորութիւնն կենայ իբրև մէն կրէտ և պատրաստ կլինեն ցանելոյ համար։

---

2. Թէ ի՞նչպէս պէտք է պարարտել հատուածները յամ ծածկոցներն լեռնքատ ցանաց ինչներն ծածկելոյ համար։

Որովհետև թամբաքուի սերմունքն հարկաւոր է ցանել փետրվարի վերջին օրերուն, կամ մարտի սկզբուն, որ դեռ մեծ ցրտերի ժամանակ է և երբեմն ևս ձիւն է գալիս, ուրեմն անխափան հարկաւոր է ցանաց կվալներն ձիւնից և ցրտից պահպանելոյ համար՝ դասիդի պարարտել կուռվներ կամ ծածկոցներ, որք աւելի հեշտ շինվումն դամիշից այսպէս։ Իւրաքանչիւր կվալի համար վերն առնում երկու հատասարաչափ բարակ չարշուն մեծութեամբ կվալից փոքր ինչ երկայն. այս ինքն՝ երկայն քան զմի սաժեն, հաստութեամբ մի և կէս կրէտ, ևս և իւրաքանչիւր կվալի համար, այս երկու չարշուների վերայ դնելոյ համար կտրուումն հասարակ կաղնի կամ ֆնտղն ծառի ճիւղք ութն հատ երկարութեամբ մի և մի չետվերտ կաղ, կամ փոքր ինչ երկայն կվալի լայնութիւնից։ Ի սոյնէ չարշն դնվումն երկու չարշուի վերայ, որ հողոյ մէջ ընկաց են մէն զմինից կվալի լայնութեան չափ հեռի. և նոցա վերայ դարսումն երկայն տերև ալից դամիշ այնպէս սըխ, որ ամենևին բաց տեղ չէրնի և դամիշի վերայ դնվումն միւս չորս չարշուէքն խաչաձև առաջվայ դրացների վերայ և բարակ չվանով կամ զոլանդու թելերով այն փայտերն

թերեանց մէջն դրած զամբիւղն կապուած մնաց ջարչուելքի վերայ և այդպէս դառնուած կտուր կամ ծածկոց։

Իսկ եթէ ուր զամբիւղ չգտնուի՝ կարող են զամբիւղի տեղն բռնել երկայն երկայն չորացրած խոտի խուրձեր, միայն այն ժամանակն խաչափառ փայտերի կհարկաւորի բանացնել տասն տասն հատ։

---

3. Որ ի՞նչպէս հարկաւոր է պատրաստել Լամբոյոսի սերմունքն և դամ ի՞նչպէս է նոցա ցանելս-կարգն։

Փետրվարի 20 ին պէտք է վեր առաց թամբաքուի սերմունքն, ածել մանր քաղաքանի ջուաշների մէջ և դոյա բերանները կապելուց հետ դրուշել սառն ջրով այնպէս, որ սերմունքն բաւական ջուր առցեն։ Այն տոպրակներն իբրեանց սերմերով բրտի շորի կամ մահուդի մէջ պատատելուց յետոյ՝ դնել փունի մօտ տաք տեղ որ ծլել կարողանան։ Բայց ի հարկէ այնպէս տեղ որ շատ չերմ չլինի և ամենայն օր առաւօտուն և երեկոյին թաց անել սառն ջրով։ Հարկաւորի մարկ անել և ցերեկն, և եթէ կտեսանես որ չափազանց չերմուելի՝ սերմերի տոպրակներն չորացել են՝ կրկին թաց անել և դնել իբրեանց տեղն։ Օրն կամ ութն աւուրց մէջ սերմունքն կծլեն, այսինքն՝ մինչև առաջին օրն մարտ ամսոյ։ Այդ ժամանակն թամբաքուի ցանողն վեր կառնի մէկ մեծ կաւի ամանն, կլցնի մինչև բերանն չոր և մաղաց հողով կաճն

նորա մէջն ծլաց թամբաքուի սերմունքն և կխառ-
նի հողոյ յետոյ. զինի այսորիկ սկսանի սերմունքն
ցանել ձեռքով այսպէս. վեր կառնի աւուրձի մէջ կա-
ւի սամանի հողով խառնած սերմունքն, կածի փոքր
առ փոքր կվալների մէջն և կհետուի ցանել այն-
պէս, որ սերմունքն լինին մին զմինից կէս կրեհ
հեռի, թէպէտ սերմերի մանրութեանն նայելով՝
դժուար է պահպանել այդ չափն. բայց որքան կա-
րելին է հարկաւոր է զգուշանալ սրա ցանելուցն:
Երբ որ առաջին կվալն կցանուի, մշակն, որ պէտք
է ունենալ՝ պատրաստի մին քանի տեղ թուի արած
շոր, մաղած ոչխարի թրիք, վեր կառնի այն թրիքն
մաղն մէջ և կծածկի նրանով ցանած սերմունքն
մինչև կէս կրեհ հաստութեամբ: Երբ որ մշակն
մէկ կվալն աւարտելուց յետոյ, կանցնի ծածկել
թրիքով միւս կվալներն, երկրորդ մշակն, իսկոյն առա-
ջին թրիքով ծածկաց կվալն՝ կուղղի փայտեայ բա-
հով կամ լաւ ևս ասել կպատրաստի բոլոր կվալն
տարածութիւնն այնպէս պինտ, որ եթէ ձեռքդ
թաթովդ ճնշես կվալն հողն՝ հողն էլ նստել չկարո-
ղանայ և այսպէս յարատևել միւս կվալների ցանքն
ծածկելով միշտ թրիքով և ծեծելով հողն բահով:
Յետ այսպէս աւարտելոյ ցանքն՝ իսկոյն առանց
ժամանակ անցկացնելոյ բոլոր ցանաց կվալներն
պէտք է ջրել և ծածկել ղասիդի պատրաստեալ
կտուրներով կամ ծածկոյներով, որոց պատրաստու-
թիւնն յիշած եմք վերևն երկրորդ յոդուածոյ մէջ:

Դ. Թէ ե՞նչպէս պէտք է մարդ անել Լեամբաքու-
ցանաց ելքերն:

Որովհետև Արարատ ամուսին բաւական մեծ ցըր-
տերք լինին, ապա ուրեմն հարկաւոր չէ կվալների

ծածկոցներն վեր առնել առաւօտանց վաղ այլ թո-
ղուլ մինչև արեգական լուս բարձրանալն և
սառուցի հալիլն։ Կովերն բանալուց յետ՝
պէտք է մշակայ հրամայել ըստակել զամիչն ծած-
կոցներից թափեալ գիպլն կամ աղբն։ Օրն միան-
գամ կէս աւուր ժամանակին հարկաւորի հաւուզից
ջրել գործածելով ամէն մի կովին համար երկու կամ
երեք մեծ հաւուզ կամ թէ այնքան, որչափ կովին
կարող է խմել։ Ջուրն պէտք է լինի աղբիւրի կամ
ջրհորի. իսկ եթէ ուր այդպիսի ջուր չպատահի նո-
րա փոխանակ հարկաւոր է ամենայն օր ունիլ ի
պատրաստի երկու կամ երեք տաշն վերդրանց զա-
զան, լիք եւ տուաց ջրոյ որ յետոյ հաւուզքն
պէտք է խառնել գեարի սառն ջրոյ յետ մինչև որ
սառնութիւնն հաւասարեսցի տաքնային ջրոյ սառ-
նութեան և ապա նրանով ջրել։ Իսկ եթէ ցանուց
կովերն շատ լինեն՝ պէտք է նոցա ջրելն համար
գործ ածել երկու կամ երեք մշակք, որք ջուր տալն
անխափան պիտի ապարատեն մի սահմանի մինչոցուն
վասն զի ջրելն եթէ աւելի ուշանայ՝ վերջին կով-
ներն չեն կարող փոքր ինչ չորանալ՝ և ցուրան, թէ
և ծածկոց ունին նոքա. կիսաբնակ նոցա մի ջն և
կինն սոսի նոր բուսեալ թամբաքուին։ Այ մենայն որ
արեգական ներ մտանելից յառաջ՝ պէտք է ծած-
կել կովերն և այնպէս ծածկաց թողուլ գիշերն
բոլոր. իսկ եթէ պատահեսցին անձրևք՝ ջրելն այն
անձրև եկաց աւուրքն էլ հարկաւոր չէ. կամ եթէ
պատահեսցեն ձիւնք կամ սառն քամիք՝ կովերն
բանալն ևս հարկաւոր չէ մինչև բարեխառն եղա-
նակի կանգնելն։ Այ յոյսիս պէտք է մտիկ անել
մինչ ցվերջն Մարտ ամսոյ։

Թամբաքուն ցանելուց յետոյ, եթէ եղանակն
ջերմ է, սկսանի բուսանիլ 12 աւուրց մինչոցուն

և Թամբաքուի յետոն բուսանին և զանազան անպի-
տան խոտ, որ փոքր ինչ մեծանալուց յետոյ պէտք է
հրանալել մշակաց և կամկանաց ալաղ անել ձե-
ռօք թ՝ բաքանչիւր անպիտան խոտն քօքահան առ-
նելով. և այն այնպիսի զգուշութեամբ, որ ալաղ
անողների մատունքն ինչպես չտան անպիտան խոտի
յետ խառն դուրս եկաց Թամբաքուին: Ալաղանելն
կարող են փոքր տղայք և աղջկունք և ալաղարած
խոտն պէտք է տանեն Թափեն Թամբաքուի ցանաց
տեղին հեռի, որ քամին հլներս չբերի և կիսալ-
ների չորս կողմն ըստակել աւելով որ հլոչինչ ան-
պիտան խոտ չմնայ: Օգնի այսորիկ եթէ Ալարել
ամուսին պատահեսցի քամոտ եղանակ և ցրտերն
կըպակասեն, ջրելն կհարկաւորի. ոն երկու անգամ.
այսինքն՝ առաւօտեան մինն տահաթին և յետ կէս
աւուր չորս տահաթին, և այսպէս յարատևել ջրելն
մինչև Ալիս ամիսն, որոյ սկզբումն պէտք է որ
հասանի Թամբաքուի տեղափոխելոյ ժամանակն:
Ալիս միջոցումն, Թէպէտ առաջին ալաղն աւար-
տաց է, պէտք է զգուշանալ որ անպիտան խոտեր
լոյս չընկնեն. և եթէ պատահին՝ խսկոյն քօքահան
առնել որ հլ ոչինչ դժուարութիւն չի տալ ալաղ
անողներին, ըստ որում խոտքն բաւական մեծ
կլինեն: Այս միջոցս ևս հարկաւոր է իմանալ Թէ
պէտ վերեւինն ասացինք Թէ սերմունքն ցանելոյ ժա-
մանակին հարկաւոր է որ մին զմիսից կէս կրեհ հե-
ռի լինին, բայց այդպիսի սխալութիւնն այն պատճա-
ռաւ է, որ կարելի է սերմերի մէկ քանիսն չբու-
սանին. կամ եթէ բուսանին՝ կարող են ինքասիկ
որթունքներից և այն ժամանակն ինքն ըստ ինքեան
կսէյրականայ: Բայց եթէ սերմունքն լաւ կբուսանեն
և ոչինչ ինչպես նոցա չի պատահիլ այն ժամանակն
շատ սրխ կլինեն և երկրորդ ալաղ անելոյ ժամանա-

կին կհարկաւորի սէյրակացնելոյ համար քօքահան անել թամբաքուն, հետևելով որ մնան միայն աւելի մեծագոյնքն. պատճառն որ քանի աւելի սէյրակ լինին թամբաքուի բոյրքն՝ այնքան լաւ է տեղափոխելոյ ժամանակին, որովհետև նոցա ծիւղքն հաստ կլինեն և քօքերն մարենեղ, և չեն թառամիլ արեգական ջերմութիւնից: Խուրքանչիւր ալաղանելոյ յետոյ պէտք է կվանեն ջրել, որ քօքահան արած տեղի հողն պնդանայ և ջրելոյ զրուութիւնից պարկի մնացած թամբաքուի բուսոց քօքերի վերայ:

---

5. Թէ ո՞ր հողն յաջող է ծխախոտ ցանելոյ համար և ի՞նչպէս պէտք է այն հողն պատրաստել:

Հողն, որոյ վերայ կամին թամբաքու ցանել, պարտ է լինիլ խամ, չաղ, խստակ սեաւ, կամ մանաւորապէս խառն ընդ աւազոյ կամ, որքան կամենայն լաւ է, խառն ընդ աղբի, որոյ վերայ տաւար են արածաց: Այդպիսի հողն պէտք է ընտրել գետերի կամ այլ ջրանցքների մօտ, ուստից որ կարելի լինի ջուր թողուլ: Այլ աւելի յարմարաւոր թամբաքու ցանելի տեղիքն այնք են, որք գտանին ձորոյ մէջ, հիւսիսային կողմից պատեալ լերամբք և արեգական ջերմութիւնն ազատ ընդունողք:

Տեղն ընտրելուց յետոյ՝ պէտք է սշնան սկզբից բրել և բրած հողն, ինչպէս որ կայ, թողուլ որ հաւէքն նորա վերայ ներգործութիւնեն ամենն բոլոր կամ մինչև ի սերմանելոյ ժա-

մանակն։ Լ՚ապրելամսոյ 15 միջոցումն պէտք է նոր 'ի նորոյ բրել և ջարդել հողն լաւ ակռանի թագուջագով մին երկու անգամ՝ որ բոլոր կվալներն լաւ ջարդվեն և խոտերի քոքերն դուրս թափվեն։ Յետ այսորիկ քանի մի օր յառաջ թամբաքուն ցանելից՝ արօրով կտրտել կվալներն՝ որոյ համար բաւական են երկու եզինք։

Լ՚ուրն առանց կոլօսեքի՝ որք Հայերէն անիւք կոչին՝ կապվումէ հաստ չուանով կամ կաշվով եզանց լուծի վերայ՝ մին մշակն տանումէ եզերն և միւսն կառավարումէ արօրն՝ կվալներն պէտք է կտրտել այնպէս՝ ինչպէս կներէ դրութիւնն հողոյ և կամ գետոյ՝ կամ աղբիւրի գնացքն՝ այսինքն՝ նոցա նկատելով կտրել կամ ձիգսնայ՝ կամ լինքսնայ և կամ այլ եղանակաւ միայն թէ ջրելն դիւրին լինի։ Կվալների հեռաւորութիւնն 'ի միմանց պէտք է լինի մին կազ առանց հաշուելոյ կվալն որ իւր ղաղնիներուն կուռնեայ այն խուռնութիւնն որ արօրով շինած է։ Դժուար է արօրով ճշտիւ պահպանել կվալների չափն՝ քայց ուղիղ աչք ունող մշակն՝ որ կրկառավարի արօրն՝ մեծ սխալութիւն չի անիլ։ Կվալներն կտրելուց յետոյ որպիսի և իցէ ձև նոցա երկայն կամ լայն միայն թէ ջրելն յաջող իցէ՝ շինելումն նոյն արօրով մանր կանալներ՝ այսինքն՝ փոքր ջրանցք՝ որոց միջով ջրի շատ ժամանակին թողնումն ջուրն և այս փոքր ջրանցքն ինքեանք կցուցանեն թէ որչափ ալիտի լինի կվալների երկարութիւնն ոչ աւելի քան հինգ ոտ ժեն երկարութեամբ։ և այս փոքր ջրանցքն ուղղածիգ և հաւասարաչափ պատրաստելոյ համար՝ յառաջագոյն ցցումն գետնի վերայ փայտեայ նշանք՝ որոց մոտիկ անելով՝ մշակն յառաջէ

տանու�իւր Եղինքն։ Օրինակի աղագաւ եթէ տա-
փիրն, որ բաժանաց է կվալ կվալ, ունի իւր լայնու-
թեան մէջն 20 սաժէն՝ բաժանվումէ փայտեաց
նշաններով 'ի հինգ ուղղաձիգ գլծոյ, որոց վերայ
և շինվումէն արօրօվ նոյն փոքր ջրանցքն։

Յետ այսպէս տափն բարեկարգելոյ՝ հարկա-
ւոր են մշակներ, որ երկրագործական գործեօք ուղ-
ղեն կվալներն. այսինքն՝ ջարդեն, մանրեն թակու-
ճակով կամ երկաթեայ չանկալներով հողից գոյա-
ցաց նոր քոդուկներն և ուղղեն արօրից ծուվաց կվալ-
ներն, յետ որոյ կվալքն բոլորովին պատրաստ կը-
լինեն։

---

6. Թէ ի՞նչպէս պէտք է ջրեալ լինիցին։

Երբ տեղափոխելոյ ժամանակն կըհասանի, որ
թամբաքուի տէրն սովորաբար հետուի հասացնել
մինչ ց 23 Ապրելի կամ մինչ ցմինն Մայիսի, հար-
կաւոր է ունենալ մշակներ ջուր կվալներն ջրելոյ հա-
մար. և որով հետուէ այս ջրելն աւարտելու է փուռ-
թով և անխափան մէկ աւուր միջոցումն՝ ապա
ուրեմն պէտք է ջրել այնչափ կվալներ, որչափ
տէրն կամք ունի մի տարուն ցանելոյ. այդ պատ-
ճառաւ չուրն պէտք է բաժանել երկու, երեք և
աւելի ձեռք, որ ամէն մին մշակն կարողանայ ջրել
իւր փայ կվալներն. և պէտք է ջրելոյ ժամանակին
մեկ տալ, որ մշակների ջուրն հաւասարաչափ լինի.
այլ ոչ փոքր կամ շատ այն քանակութիւնից, որ-
չափ հարկաւոր է կվալներն ջուր տալոյ համար։

կվալներն սովորաբար ունին այնպիսի խորութիւն և լայնութիւն, որպիսի որ տված է նոցա արօրով. ապա ուրեմն հարկաւոր է բաժանել ջուրն այնպէս՝ որ արխից կվալեմջ թողնելուց յետև կարողանայ ծածկել կէս խորութիւնն կվալի։ Բ. Յդ միջոցումն պարտաւորութիւն մշակաց է հետևել որ բոլոր կվալներն հաւասարաչափ ջրվին, և երբ որ ջուրն կհասանի մէկ կվալի վերջն՝ իսկոյն թողուլ միւս կվալն և այսպէս յարատևել կարգաւ։ Բ. Յդ ջրելն տևի յառաւօտէն մինչև ցերեկոյ, իսկ երկրորդ օրն լոյսն ծագելուց յետոյ՝ թամբաքուի տէրն, յետանգամ մի ևս թեթև ջուր տալոյ, հրամայումմշակներին որ մի ծացաց թամբաքուի բոյսքն քոքով հանեն տեղափոխելոյ համար, դարսեն լայն կորզոնների կամ մի ծ մաղերի մէջ, և երբ կորզոններն կամ մաղերն կլքցվեն՝ իսկոյն ծածկեն նրանց հասիներով կամ այլ իքմիններով քամիներից և արեգակից պահպանելոյ համար, պատճառն որ տեղափոխելն կարող է երկարել և տևել քանի մի օր. և իսկոյն հրամայել այն թամբաքուի բուսով լիք և հասիլով ծածկաց կորզոնքերն կամ մաղերն տանել ուր որ տեղափոխելու են և հնտեղ տղայքն կամ աղջկունքն սկսանումեն նոր ի նորոյ տնկել այն բոյսքն սկսանելով արտի գլխից և ջրի ընթացքի կողմից. այսինքն՝ այն կվալներից, ուր ջրելն երեկոյեան ժամանակին աւարտեցաւ։ Բ. Մեն մին տղայն կամ տեղափոխողն վեր է առնում իւր համար մէկ առանձին կվալ և ունի իւր առաջնեն էլի երկու ջոկ տղայք, որք իւրեանց ուրիցն կախ ունենալով լայն և կոթաւոր կորզոնքեր լիք թամբաքուի բուսով. քցումեն նոյն քոքերն մէկ մէկ կվալների ցածր կողմն ջրի ընթացքին նկատելով. և այն այնպիսի հեռաւորութեամբ մին զմինից, ինչ

հեռաւորութեամբ սովորութիւն է տնկել ամերիկու թամբաքուն, այսինքն՝ մին զմինից երեք չետվերա կաղ հեռի. և այսպէս հինգ ոտաձեռնանոց կվալն վերայ՝ պէտք է վեր թափել 20 բոյս և այդ չափն թէ տեղափոխողներն և թէ թափողներն կարող են իմանալ աչքի վարաւորդով: Երկու վեր թափող ջալտ տղերքի համար, բաւական է ունենալ վեց տեղափոխող տղայք: Այս տեղափոխող տղայքն, հենց որ միւս տղայքն վեր կթափեն թամբաքուի քոքերն, վեր կառնեն այն քոքերն իւրեանց ձախ ձեռովն, կբռնկեն աջ ձեռովն նոցա վերայ ելաց ցցել կլոր և դեղնաց երկու տերևքն, կշինեն կվալի վերայ նոյն աջ ձեռի երկու մատովն. այսինքն՝ ցուցամատամբ և միջին մատամբ մէկ ջխտելով այն գծի վերայ, որոյ վերայ որ ջուրն անցէր կենում, մէկ փոքր փոս, որոյ մէջն նստացնում ձեռումն պահաց թամբաքուի բոյսն, յետ որոյ աջ ձեռովն կրկին ածում մնկած բուսոյ տակին հող և ճնշում և այսպէս կարգաւ յարատևէ տնկել բոլոր 20 քոքն: Յետ մին կվալն աւարտելոյ՝ վազում միւս կվալն տնկել շտապաւ: Եթէ թամբաքուի քոքերի վեր թափողներն այնքան արագաձեռն լինեն, որ վեց տեղափոխողքն չեն հասանիլ նոցա վեր թափաց թամբաքուն տնկել և իւրեանց առջևն միշտ կունենան կվալների միջումն շատ վեր թափաց թամբաքու՝ այն ժամանակն հարկաւոր է կամ հրամայել նրանց սպասել վեր թափելն, որ տեղափոխողքն նոցանից յետ չանկանեն, և կամ աւելացնել տեղափոխների թիւն. պատճառ որ եթէ տնկելն ուշանայ՝ աւելորդ վեր թափաց թամբաքուի բուսոց քոքերն կարող են քամիից և կամ արեգակից խառամել և թառամելուց յետոյ եթէ տնկվեն էլ՝ դժուար կբռնուեն: Տեղափոխելից յետոյ երբ

որ՝ մին 20 կվալ տնկած կլինեն, թամբաքուի տէրն
բաց ի լիշեալ ուրթն տղայոց՝ պէտք է կանգնացնի
էլի մին մշակ սարծղվալիալ նոր տնկաց կվալներն
խսկոյն ջրելոյ համար, որ հողն աւելի լաւ կպչի նոր
տնկած քօքերին և քոյսն ամենևին չկարողանայ
զգալ թէ իւր բնական տեղն փոխագ է։ Այս ու-
րեմն որքան տնկաց կվալ լինի մի օրուն՝ երեկոյան
ժամանակին՝ տնկելն աւարտելից յետոյ՝ պէտք է
նոյն օրն անխափան ջրվի։ Եթէ ոք կամք ունե-
նայ շատ թամբաքու ցանել՝ այնպիսին պատրաս-
տաց պիտի ունենայ շատ տեղափոխելոյ քօքեր և
պէտք է երկպատկի թէ տեղափոխողների թիւն,
և թէ՛ ջուր տուողների։ Այս մի՝ ինչ ևս հար-
կաւոր է իմանալ՝ եթէ տեղափոխելն ժամանակին
պատահեսցի բլուրթ եղանակ՝ տեղափոխելն կարե-
լի է յարատևել օրն բոլոր մինչ ցմութանալն, իսկ
եթէ քամի լինի կամ տաք օր՝ յարատևել առա-
ւօտն մինչ ց 10 սահաթն, և զկնի ճաշուն երեք
սահաթից մինչև ցմութանալն։ Որ կարող է ու-
նենալ ամենայն ժամանակ բաւական մշակներ՝ լաւ
է որ առաւօտներն տեղափոխ չանի իւր թամբա-
քուն՝ այլ զկնի ճաշուն երեք սահաթիցն սկսեալ
մինչև մութանալն։ Այս ևս պէտք է տէրն իմա-
նալ՝ թէ եթէ նա բաւական ջուր ունի՝ հարկաւոր
է որ կանգնացնի ջոկ մշակներ ջոր կվալներն ջրելի
և միւս օրվան պատրաստի ունենալ տեղափոխե-
լոյ համար։ և այդպէս ամենայն օր յառաջագոյն
պատրաստել տալն միւս աւուր համար, այնպէս
որ մինչև ի բոլոր տալի վերայ տեղափոխելոյ աւար-
տելն՝ ոչ մին օր չանցանի միջոցումն առանց տե-
ղափոխելոյ։

Յաղագս լեր ի՞նչպէս խել անՀոգէ կամ ի՞նչ
պէս պահեսցուն. ցանաց լուսաբերն։

Թամբաքուն անկելուց յետոյ առաջին պարտաւորութիւն տերոջն պէտք է լինի մտիկ անելն ջուր տալոյ վերայ, որ սկզբունն կհարկաւորի երկու օրից յետո. և այս երկու օրից յետո ջրելն կուելի այնքան ժամանակ մինչև որ բոյսն միջիցն դուրս ձգէ երկու կամ երեք նոր տերևք. Ճիւղքն փոքր ինչ զօրանայ և ամէն մի բոյսն բարձրանայ մինչև մին չարեք, որ սովորաբար լինուումէ երկու շաբաթուն կամ 17 աւուրց մէջ տնկելուցն յետոյ։ Բոյն ժամանակն առանց ժամանակ կորուսանելոյ թամբաքուի տէրն կանգնայնուումէ քանի մի չափահաս մշակք մանգաղներով գետինն ալաղ անելոյ և կակղացնելոյ համար. հրամայելով սկսանել ալաղն և գետին կակղացնելն յառաջ տնկաց կվայներիցն։ Մանգաղքն պէտք է լինին սրածայր, բերանքն եռուած բաղբատուվ բաւական լայն և չափաւոր ծանր։ Ալաղ անելն կամ հողոյ փափկացնելն լինի այս օրինակ։ Բոլոր ամէն մի մշակ վեր է առնում իւր համար մին առանձին ածու կամ կվալ։ Յառաջ քան զամենայն սկսանէ մանգաղով փչացնել բացատ միջոցումն կվալի բուսաց խոտքն և ղրաղն ցանաց թամբաքուի բուսոց չորս կողմի հողն բաւական խուն շուր տալով, այնպէս որ փչանալ կարողանան քոքքահանց բոլոր դուրս եկաց անպիտան խոտքն և փափկանալ բոլոր խոտն թէ բացատ միջոցումն կվալի եղեալն, և թէ թամբաքուի չորս կողմինն։ Յետ այսպէս յստակելոյ երեք կամ չորս բոյսքն թամբաքուի, կտրումէ բահով բացատ միջոցին

մերձաւոր կվալն հողը քանի մի խրելով այնքան, որ կարողանայ խլել բացատ միջոցումն եղեալ հողին համարեա թէ կիսաչափ հողն, որ պարկեցնումէ նոյն բահով իւր կվալն միջի եղաց թամբաքուի բուսոց վերայ այնպէս որ նոցա միջոցումն բարձրացեալ եկերք կամ թուրերք դառնան, որոնցից որ թամբաքուի սոեղքն ծածկլումեն մինչև սիրտն տերևոց հողով, բայց հարկաւոր չէ հողով թող անել թամբաքուի աչքն։ — Պարկեցն թկանումէ ալաղ անել իւր փայ հողումն միւս չորս բուսոց չորս կողմն. և այս գործն աւարտելից յետոյ կրկին նոյն առաջվայ չափսովն կտրումէ մերձաւոր կվալի բացատ տեղիցն հող որ պարկացնումէ իւր կվալի բուսոց վերայ և այնպէս յարատևէ ալաղ անել բացատ միջոցքն բոլոր 20 բուսոց պատկացնելով նոցա վերայ մերձաւոր կվալի հողն։ Մինչև կվալն աւարտելուց յետոյ անցանումէ միւս կվալն. այդպէս առնեն և մշակքն։

Յ. Ծառայութիւնն քան զամենից հարկաւոր ծառայութիւն է թամբաքուի ցանքսի համար, որ պէտք է յանձնել ջլտ մշակաց և ուշադրութեամբ մտիկ անել որ այդ աշխատանքն որքան կարելին է շուտ աւարտվի. պատճառն որ հողոյ փորելիցն և ածելիցն բուսոց վերայ կախեալ է թամբաքուի առատ աճումն։ Մինչ զի ածն կվալի այդպէս աշխատելոյ յետև՝ պէտք է որ մշակն ջուր տայ նրան։ Յայդպէս ամէն մէն զի ածն աւարտելուց յետոյ հարկաւոր է ջրել, բայց պէտք է իմանալ որ այդ ժամանակին ջուրն պիտի փոքր ինչ աւելցնել որ ջրելն շուտ աւարտվի. պատճառն որ այդպէս ըստակելուց յետոյ՝ կվանեն որպէս թէ չորանումն և կակղացրայ հողն աւելի ջուր կուզէ։

Բոլոր կվալներն ջրելուց յետոյ՝ ջրելն կհարկաւորի այնուհետև ամէն ջրոս աւուրց մէջ և այս այնքան ժամանակ, մինչև որ թամբաքուի բոյսքն այնքան բարձրանան՝ որքան այն տեսակ թամբաքուն բարձրանալ պիտի, զոր կարելի է իմանալ հնդուրից՝ որ ամենայն որպիսի և իցէ տեսակ բոյս հասանելոյ ժամանակին՝ իւր գլխուն ունի թոշնի ծաղիկներ, որ սովորաբար պատահումէ Յուլիս ամսոյ վերջումն։

Այն ժամանակն, առանց յետաձգելոյ թամբաքուի տէրն պէտք է կանգնացնել բաւական մշակներ. այսինքն՝ կամ տղայք և կամ աղջկունք և հրամայել նոցա, կվալների միջոցովն անցկենալով՝ կտրտել բոլոր թամբաքուի գլխի ծաղկունքն, մին կրէհ և կէս մի ծուլթեամբ կամ մինչև երկու կրէհ. նաև նոյն իսկ վերի զոնն իւր փոքր վերևի տերևներովն, որ շատ դիւրին գործ է. վասն զի մին տղայն, գնալով կվալների միջոցովն, կարող է կտրատել երկու կվալի մէջ եղեալ թամբաքուի բուսոց ծաղկեալ գլուխքն երկու ձեռօք. այսինքն՝ ձախ ձեռովն ձախ կվալի թամբաքուի գլուխքն. և աջ ձեռովն՝ աջ կվալինն, որ հարկաւոր չէ դուրս տանել, այլ վեր ձգել նոյն իսկ կրտրաց տեղումն հողոյ վերայ։ Այրագաձեռն տղայքն համարեա թէ խաղալով կարող են գլուխ տանել այդ գործն։ Շրաղկաց գլուխքն կտրուելոյ ժամանակին՝ թամբաքուի տէրն պէտք է հասու լինի, թէ որ բոյսքն աւելի բարձր են ըստ որում աւաջ են ցանաց. վասն զի նոցա վերայ տերևքն՝ ի հարկէ աւելի մեծ կլինին և առաւել վաղ կերևին ծաղկունքն։ Յետ այսպիսի բարձր թամբաքուի բոյսքն ընտրելոյ մինչև 30 քօք, կամ աւելի եւ

պարտէ նշան դնել նոցա մօտն փայտ ցցելով որ նշանակէ թէ այն բոյսքն թողաց են սերմի համար։ Իսկոյն դլուխքն կտրելուց յետ՝ պէտք է ջրել, բայց որ նոր դասիդայ ջուր չտան՝ տէրն կչեռնի հասարակ ջրելի օրէցն մէկ օր յառաջ աւարտել այս գործն։ Որանից յետոյ՝ գինի մոյ շաբաթու կամ մէկ տարն օրից յետ ամէն թամբաքուի տերևի տակիցն՝ կերևին դերձներ, որք երբ որ կմծանան իբր մի կրէհ երկայնութեամբ, հրամայել մշակացն, այսինքն՝ տղայոց կամ աղջկանց կտրատել նոյն դերձներն որքան կարելին է շուտ որ այն տղայքն կամ աղջկունքն առանց ինչ դժուարութեան կարող են կտրատել ցուցական և մեծ մատամբքն։

Այդ դերձն կտրատելն բոլոր կվալների վերայ օր մի յառաջ աւարտելոյ համար՝ հարկաւոր է ունենալ աւելորդ մշակներ։ Երբ որ այս և աւարտվի՝ թամբաքուի տէրն իւր մշակաց յետ՝ ի միասին կերթայ տեսանել բոլոր կվալներն և եթէ ուր և իցէ կտեսանի թամբաքուի բուսոց վերայ ներքին տերևքն դեղնաց՝ կհրամայի մշակացն նոյն դեղնաց տերևքն կտրատել, դարսել լայն կորզովների մէջ և տանել, ուր կանպքն, որք ձեռնեբու

՝ պէտք է ունենան տափակ երկայն ասեղներ, անցկացնեն այն տերևքն Հոլանդու թելի վերայ, որոյ երկայնութիւնն պէտք է լինի մի և կէս սաժեն, որ կկապեն բարակ երկարութեամբ և հաստութեամբ մի և կէս կրէհ չարչուների վերայ. և այնպէս այն չարչուքն կախ կանեն բագուն զաթիդի շինաց չարդաղուն՝ որ չորանան։

8. Իսկ ի՞նչպէս հաշխարհս ժողովել կամ կոչել ընտրեալս և ի՞նչպէս հաշխարհս ներանց կարգ կարգ դարձել որ Տրոնել կարողանան։

Ղերան ըստակելոց և դեղնաց տերևքն ժողովելոց՝ յեռոյ՝ եօթն կամ ութն աւուրց մէջ հասանուն մին մասն թամբաքուի. այսինքն՝ ներքևի տերևքն. և հասանելոյ նշանն՝ ներքին տերևքն են, որք աւելի հողոյ կողմն սկսանին թեքվիլ, նորանց կանանչ գոյնն ըստանուն մուգ կանանչ գոյն, հարթ տերևներն դառնուն անհարթ և անհաւասար, ունելով ի. բեռնց վերայ դեղին լաքէք երբեմն ևս տերևների մէկ քանիսն բոլորովին դեղնուն։ Իսկ եթէ վիշեալ նշանքն դեռ չէին երևում՝ կհարկաւորի սպասել մէկ հինգ ևս օր, որ վիշեալ նշանքն երևին, յետ որոյ կհարկաւորի ուներալ մշակք բոլոր թամբաքուի չորս ներքին տերևքն կտրատելոյ համար, սկսանելով այն կվանելրեցն, որք աւելի յառաջ են ցանաց։ Ոչ դեռ տերևների կտրատելն, եթէ եղանակն բուսթ՝ կարող է տևել օրն բոլոր. իսկ եթէ Ճարմ առաւօտէնց ըսկըսաց մինչև տասն սահաթն և զկնի Ճաշուն չորս սահաթից մինչև ցմութանալն։ Եթէ թամբաքուի ցանելոյ տեղն հեռի տիրոջ բնակութիւնից և համ նորա պահելու տեղիցն, այն ժամանակն կտրատաց հասաց տերևքն ածվումն դաշտի պատրաստաց սելերի մէջ և տանվումն պահելոյ տեղն. իսկ եթէ արան մատ տէրոջ անին, կամ պահելոյ տեղքն կհարկաւորի բաժանել մշակներն 'ի կարգ կարգս. — առաջին կարգն պարապումն կտրատել տերևներն և դարսել թոմ թոմ մին զմինի վերայ

(68274)
5438-56 (39559)

միատեսակ պարկաց. այսինքն՝ զոնքն զոնքերի վերայ և տերևքն տերևաց վերայ, աջ երեսովքն ցաց, և թարս երեսովքն վերեվ։ — Կարգն երկրորդ վեր է առնում տերևներն թոի արաց տեղեցն, կարգաւ դարսումէ նրանց մէջ և լայն կորզվների մէջն և նրանցով դանումէ պահելոյ տեղն։ իսկ երրորդ կարգն՝ երկրորդ կարգի մշակաց տարաց կորզվներն վեր է առնում նոցանից, և դարսումէ միմանց վերայ որչափ կարելին է հաւասար քըրանայնելոյ համար։ Դարսաց թամբաքուի հաստութիւնն պէտք է լինի 20 տերևի հաստութեան չափ և բոլոր պահելու տեղն դարսվումէ հաւասար հաստութեամբ, այնպէս որ զոնքներն տերևների դարսաց լինեն հողոյ վերայ, ծայրքն տերևաց վերև. նմանապէս տերևների երեսն դիպայ ցաց, և թարս երեսն դիպայ վերեվ։ Երդ՝ եթէ արտից բերաց թամբաքուն կարգաւ կդարսվի կորզվնելի մէջն և կբերվի պահելոյ տեղն, դարսողներն էլ ոչ ինչ դժուարութիւն չի լինիլ պահելոյ տեղումն ջոկել նրանց և կարգաւ դարսել, վեր առնելով կորզվներից ուչէի վարավուրտով քըսան քսան հատ։ Տերևներն դարսելոյ ժամանակին՝ նորանց մէջն բոլորովին դեղնայ տերևքն պիտի ջոկվեն իսկոյն թեզի վերայ անցկացնելոյ համար, որ չորանան։ Որն որ փոքր է դեղնաց՝ ջոկ դարսել քրտնելի համար, որն որ շատ փոքր կամ դեռ կանանչ է՝ նմանապէս ջոկ դնել։

Որ թամբաքուի ջոկելն դժուար չը լինի՝ տերն կարող է այնպէս առնել, որ թամբաքուի կորզվնելն իւրեանց կտրելոյ ժամանակին ընտրեն հասցն կամ չհասցն. այսինքն՝ մշակների մէկ քանիսն կարող են կորտել միայն սաղ դեղնաց տերևքն. որք էլ քրտնել չեն ուզիլ. և միւսքն՝ այն տերևքն

որք դեռ քրիստոնեի հարկաւորութիւն ունին։ Եթէ այդ այդպէս լինի՝ պահելոյ տեղումն դարսողքն եւ հարկաւորութիւն չեն ունենալ նոր ի նորոյ ընտրել թամբաքուն, այլ եկարկաւորի տեղաւորելն նոցա։ իսկ եթէ դարսելոյ ժամանակին կըպատահին կանանչ տերեւոց հետ խառն դեղին տարեւք՝ գժուար չի լինիլ նոցա ջոկելն, ըստ որում շատ փոքր կլինին։ Երբ որ բոլոր արտի վերայ ցանաց թամբաքուի ներքին տերեւքն կըկտրվեն՝ ջուր տալն եւ աւել հարկաւոր չի լինիլ. այլ միայն տերոյն կհարկաւորի իւր միշակաց հետ բոլոր կիսաներն անցկենալ եւ կտրատել տալ նոր բուսաց ղերծներն որք տերեւոց տակուն բուսանին. եւ ապա 5 օրից յետ՝ սկսանել կտրտել երկրորդ տեսակն թամբաքուի ցցից հինգ հինգ տերեւք. եւ այն ձեւով ջոկել եւ դարսել տալ քրիստոնելոյ համար։ ինչպէս որ վերեվն ասացաւ։ Այս երկրորդ անգամ տերեւքն կտրտելուց յետոյ՝ պէտք է կտրտել եւ մնացեալ տերեւքն թամբաքուի բուսոց, որք նմանապէս առաջին կտրտաց տերեւոց նման դարսվումն պահելոյ տեղումն որ քրիստոնեն։ — Իսկ եթէ բոլոր կտրաց տերեւքն այն քան շատ լինեն, որ չեն տեղակիլ պահելոյ տեղումն՝ կարելի կլինի եւ այս կերպիւ դարսել ցանաց արտումն, թամբաքուի քոքերն հանելուց եւ տալին դրըստելուց յետոյ։ Բայց հարկաւոր է որ արտումն դարսելն օրվայ ճերմ ժամանակին չլինի, կամ թէ դարսաց թամբաքուն հարկաւոր է ծածկել բուրեան խոտով արեգական ջերմութիւնից պահպանելոյ համար. եւ որ այս բուրեան (*) խոտն քանին չըցրվի դարսումն նորանց վերայ թամբաքուի բուսոց քոքերն։

(*) Շոանոլ։ Բուրեան ՝ եռամեայ բուրյոր ածաղ խոտ է։ որ հիւսիսային ասիոյ տունս չունեցուն ղոտ գոտ ինքոյ

9. Թէ ի՞նչ աշխատանք կրնայ ընթացքաւոր տրտնջել, չանելոյն անցկանցնելոյ և շրջացնելոյ ժամանակին։

Թամբաքուն, քրտնելոյ համար դարսելուց յետոյ՝ հարկաւորի տերոջն ուշ դնել քրտնելուն։ Սովորաբար երկրորդ օրն դարսելուց յետոյ, երբ որ թամբաքուի մէջն ձեռքդ դնես, կըզգաս բաւական տաքութիւն և քրտինք։ Այս տաքութիւնն ժամառ ժամ յաւելանալով՝ չորս կամ հինգ աւուրց մէջոցումն առաջին անգամ կտրաց թամբաքուի տերևքն կդեղնայնին, որ երկու աւուրց յետոյ վէնի դարսելոյն՝ մոխիկ տալ պէտք է ամենայն որ բարձրացնելով ձեռովն, կամ լաւ ևս ասել շուռ տալով մին քանի կասն, և եթէ չորս կամ աւուրց մէջն կըտեսանի, որ լաւ դեղնել է՝ իսկոյն հրամայէ զասիտի քրէհայ կանանցն կամ աղջկանցն անց կացնել թամբաքուն զոլլանդու թելից շինաց չուվանների վերայ իւրեանց տափակ ասեղներովն, որոց երկայնութիւնն պիտի լինի իբր երկու շաւալ կազ։ Այս գործն կըհարկաւորի որչափ կարելին է շտապ աւարտել, որ դեղնաց թամբաքուն առանց անցկացնել չենայ մինչև միւս օրն, պատճառն որ եթէ չափիցն աւելի տաքանայ՝ կսկսանի եռ գալ՝ տեղնաց գոյնն կծածկուի զայգիպի կամ սև ռանգ լաքաներով և շուտով կըփթի։ Այս ինքասիցն ազատուելու համար՝ թամբաքուի տէրերն, որք չունին իւրեանց մօտ թամբաքուն անցկացնելոյ համար արծաթեղէն ծառայք, և հարկադրեալ են աւարտել այդ աշխատանքն վարձու բռնաց մշակներով, այդպիսի տէրանցն աւելի օգուտ է անցկացնող մարդիկքն կամ կանայքն բիրադի վարձել մին քանիսն,

աշխատանաց հանն տալով նորանց չուանի գլուխ։ Լսելի յարմարաւոր է ամենայն տեսակ թամբաքուն չորացնել վաղ ուրեմն պատրաստաց հաւասար չարշուների վերայ հասատութեամբ մի և կէս վերշոկ, մին չափսի, լաւ չորացրաց, որ նամ թամբաքուն ծանրութիւնին չծուվեն։ Այս չարշուքն պէտք է լինին փեկոն, եղ՝ ին կամ տիլիայ կոշեցեալ ծառոց փայտին։ Չարշուքի մէկ ծայրին կապվումն հալեբով ղոլանդու թելից շինած չուաններ, որոց չափն պիտի լինի հաւասար չարշուվի երկայնութեանն, միայն պէտք է թողուլ մասն ինչ չուանի երկրորդ միւս ծայրն չարշուի կապելու համար և չուանն յետոյ կտրել։ Այնժամ անցուցանող մարդիկքն կամ կանաքն անցենկացնում չուանն իւրեանց տափակ ասեղի ականչն, առնումն իւրեանց առջևն դեղնաց թամբաքուի տերևքն և անցենկացնում ասեղի վերայ, մէջ դեղեցքն ծակելով աջ ձեռքով ամէն մին թամբաքուի տակին կամ գլխին, որ բռնաց կոնենան ձախ ձեռովն. բայց այնպիսի զգուշութեամբ՝ որ ասեղին անցկացնելոյ ժամանակին՝ բոլոր տերևոց երեսքն լինեն մին կողմն։ — Որոն ասեղն անցկացնելուց յետո՝ քաշվումէ անցկացրաց թամբաքուն չուվանի վերայ չարշուի ծայրն, ուր շինաց է չուանի կապքն. և այսպէս հարկաւորի յարատևել։ Անցկացնելն ասղի վերայ և ասղից քաշելն չուանի վերայ մինչև որ չուանումն էլ պարապ տեղ չմնայ և վերջապէս չարշուի ծայրումն աւելի թողաց չուանքն կապ է շինումում հնդուր համար, որ չուաններն թամբաքուն չորանալուց հետո կարելի լինի բացանել և պահել միւս տարվան։ Բայց յայսմանէ իւրաքանչիւր թամբաքուն վերեն կախ չուանն երեք տեղումն կապվումէ չարշուի վերայ ղասեղի չուան-

ներով, որ թամբաքուն, կախ իլաց ժամանակին՝ չարչուիցն շատ ցած կախ չանկանի և ապա մշակներն տանուտէրն այն չարչուքն չորացնելոյ համար դասիի պատրաստաց տեղն, որ սովորաբար հայաթոյ մէջն է լինուում։ Յետագաներն մշակն կարող է մին աւուր միջոցումն անցկացնել մինչև 30 կամ աւելի չուան ստանալով չորս կամ հինգ կոպէկ իւրաքանչիւր չուանի համար։ — Թամբաքուն աղիցն անցկացնելոյ ժամանակին՝ պարտաւորութիւն տէրոջնէ հրամայել անցկացնողներին, որ եթէ պատուի նորանց տեսանել կանանչ դեռ չդեղնաց տերևք, հաւաքել նրանց դասիի ուրիշ տեղ, որ անցկացնելն աւարտելուց հետ՝ չոկնրվին և տերևքն մնան մինչև որ դեղնեն։ և ապա կրկին այս ձևով յարատևել և նորանց անցկացնելն։ Յայ այսպէս հ։ բկաւոր է տէրոջն հոգս ունենալ թամբաքուին գրանելոյ ժամանակին թէ՛ դասիի պատրաստաց տեղրուն և թէ՛ արտումն։ և երբ թամբաքուն սկսանի դեղնել՝ անխափան իսկոյն անցկացնել։

Այս ևս պէտք է իմացաց։ թէ առաջին անգամ կտրաց գացի թամբաքուն, ամառվան տաք օրերումն դեղնումէ տասիցն երբեմն երից աւուրց մէջն դարսելուց յետոյ։ երկրորդ անգամ կտրածն՝ փոքր ինչ ուշ։ և երկրորդ կամ վերջին անգամինն՝ երբեմն 12 աւուրց մէջն։ Անաւանդ ուշ է դեղնում թամբաքուն բլուրի և անձրևային եղանակին ապա ուրեմն եղանակի փարավորդով՝ պէտք է իմացաց ժամանակն անցկացնելու և հետևել փոքր ինչ յառաջ աւարտել այդ գործն, քանի որ թամբաքուն բոլորովին դեղնաց չի լինիլ։ Գուշանալի է ևս որ քրտնելն չափից աւելի չլինի, որ եթէ շատ քրտնի՝ տերևքն կսեվանան։ Չափիցն աւելի

չբռնելոյ և չոչվանալոյ համար՝ հարկաւոր է, որ եթէ թամբաքուն բոլորովին կըդադարի՝ շուտ տալ գոնեարն վերեվ որ հովանայ. և այդ միջոցումն անցկացնել ասեղիցն։ Եթէ չդադարնաց թամբաքուն ժամանակիցն յառաջ անցկացնելի՝ ինչ ասիցն ոչ ինչ կերպիւ եվ գնել չի լինել, վասն զի միշտ նոյն գոյնն կունենայ, ինչ գունոյ անցկացրաց կլինի չվանների վերայ. և բաց յայտանի չդադարնալի համն չորանալուց յետոյ այնպէս ախորժ չի լինիլ ինչպէս որ դադարցինն։ Զուանից անցկացնելուց յետոյ, թամբաքուի շատ եղած ժամանակին կտուի 10 օր կամ աւելի ևս, տէրն պարտաւոր է լաւ ուշադրութեամբ նայել, որ կախ տալաց ժամանակին լաւ չորանան իւրաքանչիւր տեսակքն թամբաքուի այսինքն՝ առաջինն, երկրորդ և երրորդ անգամ կըտրածքն իւրաքանչիւրքն չորացնովին ջոկ ջոկ. և որովհետև չորացնելն սովորաբար լինի օգոստոսի ամսումն, որ դեռ շղոնամների ժամանակ չէ, քամոտ ժամանակին կարելի է գիշերներն թողուլ թամբաքուն պահելոյ տեղումն, և հայաթումն։ Բայց երբ կերևին շղոնամներ, այն ժամանակն անխափան հարկաւոր է հրամայել տարով կամ ասսոլ բռնաց մշակներին թամբաքուն, ինչպէս որ կայ, իւրեանց չարչուներուն տանել ամբարներն ամէն մին տեսակին ջոկ, ջոկ և ինտեղ կախ անել դասիսի դրաց երեք կարգանոց փայտի վերայ մեծուժեամբ հաւասար չարչուներին և առաւօտներն ամենայն որ լրկին դուրս բերել հայաթ չորացնելոյ համար։ Այնպէս պէտք է անել և ցերեկն եթէ ամպք երևեսցին յերկինս. քանի որ եղանակն անօրևայն լինի, այնքան օր պահել ներսումն մինչև եղանակի փոխելն։ Յաճախ անգամ պատահի ևս որ երեկոյան ժամանակին եղանակն քամոտ է լինում և գիշերն անձ-

բևոտ, յայդպիսի դէպս թամբաքուն անձրևոց տակ չթողնելոյ համար, հարկաւոր է որ մշակէն քը-նեն դրսումն չարչուներին մօտ. և հենց որ կտեսա-նէն թէ եղանակն վատանումէ, պէտք է փանար-ներոյ տանեն թամբաքուն ներսն։ Այդ ներս տա-նելն և դուրս բերելն յարատևի մինչև թամբա-քուի բոլորովին չորանալն, որ կարելի է իմանալ երբ որ տերևներին զոխերն բոլորովին չոր կլինին և եթէ եղնգովգ նրանց չկտեսնս՝ ամենևին թացու-թիւն չի երևիլ։ Այս ձևի չորացաց թամբաքուն հլ դուրս չի բերվիլ այլ դուրս կբերվի միայն չը-չորացացն։ Այս եղանակաւ պատրաստաց թամբա-քուն կունենայ իւր սիփհական գոյնն և հանն։ Իսկ եթէ անդգուշութեամբ տէրոյն կամ մշակաց չը-բացնելոյ ժամանակին թամբաքուն կթողնվի շողնամի կամ անձրևաց տակն՝ այն ժամանակն թամբաքուի տէրն փոխանակ դեղին թամբաքուի կըստանայ մուգ կամ սեաւ գոյն, բաց յայսմանէ կկորցնի կէս փայն թամբաքուի և հանն էլ անխորժ ելնի. և այդ-պէս հաղիւ թէ կկարողանայ մի միայն ամաւվան իւր աշխատանաց վարձն դուրս բերել։

— —

10. Մի՞ ի՞նչպէս պէտք է չինել չրացրաց թամբաքուի ֆաղէն հաւ մի՞ ի՞նչպէս թամբաքուն պէտք է տարովի հա-ֆերի հաւ ֆօչիերի դէջ։

— —

Երբ որ աշունքն վերայ գայ՝ սովորաբար ե-ղանակն նամանայ։ Այն ժամանակն թամբաքուն, որքան կուզէ չոր լինի, նամ ամպոտ կամ անձրևայն

եղանակիցն երկու կամ երեք աւուրց միջոցումն
ամբարների միջումն նամուխիւն կառնի. այսինքն՝
յառաջ որ չէր եր՝ այժմ կըկակղի։ Լ։ պրանի տերն
այդ բարեյաջող ժամանակն ձեռքէն բաց չիթող-
նելու համար՝ կըհրամայէ իւր տարով բանաց
մշակներին կամ նոր բանաց տղայոյն կապել թամ-
բաքուն դաստայ դաստայ։ ուր պէտք է շինելի մեծ
դատարկ ութաղումն։ Լ։ Շակներն բաց կանեն ամբա-
ռումն քարջանների վերայ թամբաքուլով չուանքն
ամէն մէկն իւր համար տասն տասն չուան, կըստա-
նեն դատարկ տան մէջն։ և հնտեղ չուանիցն բաց
անելուց յետ՝ կըկապեն դաստայ դաստայ։ կապե-
լըն յառաջանայ այսպէս. մշակներն չուաններից
հանաց թամբաքուն կձոկեն։ այսինքն՝ ղրաղ կըդը-
նեն լաւքն։ մեծ տերևովքն և աւելի դեղինքն։
և ապա գետնի վերայ նստաց՝ ամէն մէկն վեր է
առնում այդ լաւ և մեծ տերևներիցն մէկ մէկ։
դնում է իւր ծնգան վերայ երեսովն ցած։ և զոխովն
գիպայ իւր մատ։ և յետոյ վեր կառնի թամբաքուն
մեծ թոի արաց տեղիցն մէկ։ երկու և կամ երեք
տերևք եթէ այն տերևքն մին զ մինի կրպած են։ և
դարսում է կարգաւ այն մեծ տերևի վերայ՝ որ իւր
ծնգան վերէն է. բայց որքան կարելին է շուտպ։ վեր
առնելով ամէն մին անգամն երկու։ երեք տերևք։
որք պիտի դարսվին այնպէս։ որ զոխերն պառկին
զոխերի վերայ և բոլորքն թարս երեսովն ցած և աջ
երեսովն վերեվ։ հետևելով որ դաստայի մէջ տե-
ղն տերևքն աւելի փոքրներն լինին։ Լ։ երբ որ դար-
սաց տերևքն կըլինին 20 կամ 25 հատ՝ հելի կը-
դընվի նոցա վերայ մէկ հատն ձոկաց մեծ տե-
ևներից երեսովն վերև. այսինքն՝ այնպիսի տերև։
որից որ մէկն հելն է դըրաց։ Լ։ այս երկու տե-
ևքն։ այսինքն՝ տակինն և վերեվինն կոչվումն

թամբաքուի դաստակի շապիկ։ Յետոյ դասիզի պատ-
բաստաց սիմինդրի տերևովքն կապուժն այն դատ-
տէն, և այս պատճառաւ սիմինդրի տերևքն նամ
եղանակի ժամանակին՝ կհարկաւորի գորսն դնել
որ կակղեն, վասն զի կակղելոց յետոյ ե թէ
մէկ տերևն միւսոյ յետ կըպատատէս՝ հլորվու�մ
շուանի նման, և հլորվելոց յետոյ կարելի է պա-
տատել աջ ցուցական մատի շրջ կողմն այնպէս,
որ մէկ ծայրն կարելի լինի բռնել փոքր մատովն
թամբի վերայ և միւս ծայրն թողուլ ցուցական մատի
վերայ և որ կարելի լինի պատել նրան մի մատովն։
Յայնժամ ձախ պարապ ձեռովն մշակն բաձրաց-
նումէ մին փոքր կէս փայն դարսաց զխոերի և անց-
կացնելով նորանց միջովն սիմինդրիդ հլորաց շուա-
նէն, քաշումէ որ այնպանայ ապա նոյն ձախ ձե-
ռովն վեր է առնում դատէն, իսկ աջովն շուռ է
տալիս սիմինդրի շուանն մին երկու անգամ զո-
խերի վերայ և ապա միւս ծայրն սիմինդրի շուա-
նի դնումէ թամբաքուի դաստի մէջ տեղն և տաս-
տէն առանց կապի պատրաստ է լինում։ Այդպէս
պէտք է յաւաջ տանել գործն գիշեր ցերեկ մինչև
կանգնաց է նամ եղանակն։ Իսկ երբ եղանակն լա-
ւանայ՝ թամբաքուն սկսանի կրկին չորանալ և գոր-
ծըն հարկաւոր կըլինի թողուլ մինչև էլի նամ ե-
ղանակի վերայ գալն։ Պատրաստաց ամէն օրվայ
թամբաքուի դաստեքն ապրանքի տերն կարգաւ դար-
սումէ նոյն դատարկ օժաղումն պատի մօտ դնե-
լով նոցա տակն փայտ երկայնութեամբ և լայնու-
թեամբ մէկ սաժինի չափ։ Այդ դարսելն այնպիսի
զգուշութեամբ պիտոյ է յաւաջ տանել՝ որ պա-
տի մօտ դարսաց դաստեքի զոխերն, նմանապէս և
դրբսի եղեալքն պարկաց լինեն հաւասար և սրբ-
մէն զ մինի վերայ, և մէկ դաստէն իւր կողմն ծած-

կի միւսն, ինչպէս որ ծածկումն մին ի մինի կրառու-
րի վերայ դարսաց կրամիտներն կամ ձկան վերայ
եղեալ թէփն։ Եւ եղանակաւ դարսումն
և միջին կարգքն և ամենայն օր պինտ ծածկվու-
մն հաւասար տախտակներով, որոց վերայ դընու-
մն քարեր. կամ այլ ծանր բանք, որ յարատևէ
մինչև որ դառնայ իբր բարդ մի նման քառանկիւնի
սաժենի։ Եւ գոլոր ժամանակին ապրանաց տէրն
հրամայէ մշակացն, ելէք դընեն սևացեալ կամ
կանանչ տերևք, ջոկեն նրանց և նրանցից շինեն
ջոկ դաստէք և դարսեն յետոյ այնպէս տեղ՝ որ
եել լաւիցն ջոկել չի ուզենայ։

Բոլոր թամբաքուն կապելուց յետոյ իւրա-
քանչիւր տեսակի առանձին դարսացքն մնան ծան-
րութեան տակին աւուրս իբրև 20, յետ որոյ ապ-
բանքի տէրն դարսումէ դաստէքն իւրաքանչիւրն
ծանրութեամբ մինչև չորս փութ, այդ դարսելու-
համար շինվումէ չորս լայն տախտակից մէկ փօր-
նման սանդուկի, բայց տակին պակաս երկայնու-
թեամբ մի և կէս կաղ լայնութեամբ և բարձրու-
թեամբ երեք չափավոր կաղ։ Որոնում. այսինքն՝ սրի
դարսելով սորա մէջն թամբաքուի դաստէքն՝
շինվումն քառանկիւնի հակեր որք և պինտ ջրեստ-
վումն վերեվանց և ներքևանց դրաց 8 տափակ
փայտերով և կապվումն կողերից ջուանեներով.
որք արդեաղարաց են լինում տախտակներին. և այս
աւարտելոյն յետոյ՝ դարսումն այդ հակերն մին
չոր տանն կամ ամբարումն ծախելոյ համար։ Եւ
ելէք ում հարկաւոր լինի ողորկել թամբաքուն
մէկ հեռի տեղ՝ շատ օգտաւէտ կլինի դարսել
հակերն մէկ բոչի մէջ պինտ ջրեստելով և յետոյ
տանանց ծածկել։

41. Թէ «Երդեալ պիտի լինոյ սարայնէրն Լենոյա ոչ հայալու՝ ինչն լեռ՝բաչուն չորացնելոյ համար՝ ինչպէս և նոյ «Երդեալի ղեռ-ղ-Լիւն հարկաւորի չորացնելոյ ժամանակին։

Արկրագործն, որ պարապած կըլլինի թամբաքաքուն ցանքսին, երբ որ կըռեսանի թէ ցանաց և տեղափոխաց թամբաքաքուն լաւ աճումէ՝ պարտաւոր է օր մի յառաջ պարտպիլ շինուածեամբ սարայի թամբաքաքուն չորացնելոյ համար, և պատրաստութեամբ փայտից չորացնելոյ և չարչուի համար ոլոց վերայ որ պիտի կախ անեն։ Թէ որպիսի երկայնութեամբ և հաստութեամբ պիտի լինեն այն չարչուքն՝ մեջեցաք յինն երորդ գլուխն սոյն տետրակի, իսկ սարայների տեղն՝ կարողեն քանել աղաչներն, ամբարներն, ախուռներն, եթէ նոցա մէջ չկան ձիոց կանգնելու տեղիք և կամ սել և կառք պահելոյ տեղիքն և այլն։ Միով բանիւ հարկաւոր է տատարկ շինութիւն լաւ յատակաց, պինտ կտուրով ծածկաց անձրևից ապատ լինելոյ համար, մանաւանդ այնպիսի շինութիւն, որ մէկ կողմիցն քամի խաղալոյ բաց տեղ ունենայ։ Այդպիսի տեղիքն պատրաստ իլաց ժամանակին՝ տէրն հրամայէ շինութեան մէկ կողմիցն, որ պատին մօտ լինի, պինտ ցցել շինութեան լայնութիւնովն հողոյ մէջն երեք սիւն կէս գերանից. երկուքն՝ շինութեան երկու ծայրի մօտ, և մէկն՝ մէջ տեղումն. և չափելուց յետոյ հողն երեսից սիւների վերայ մէկ մէկ կաղ՝ նշան է դնում մելով. և յետոյ այդ նշանին նայելով՝ խրիւմէ ընդ մէջ, որպէս թէ այն սիւնքն միմեանց հետ կապելոյ համար, քարակ տախտակներ երկաթեայ կամ փայտեայ մըխերով։

Յետ այդպէս պնտացնելոյ՝ կրկին չափումն նոր
խփաց տախտակներիցն վերեւ նոյն սիւներն վե-
րայ մէկ մէկ կազ, առաջվան պէս նշան է դնում,
և կրկին նոյն նշանները նայելով խրփումն տախ-
տակներն, յետոյ այդ վերջին տախտակներից
վերև չափումն էլն մէկ մէկ կազ, և նշանն
դնելուց յետ՝ խրփումն տախտակներն երրորդ ան-
գամ։ Եթէ շինութիւնն այնպէս բարձր լինի, որ
կարելի ցցէ ունել աւելի բարձր սիւներ, այն ժա-
մանակն ոչ ինչ արգելք չի լինել խրփել տախտակ-
ներն փոխանակ երեք կարգի չորս կարգ։ Այդ այդ-
պէս աւարտելուց յետոյ՝ տէրն վեր է առնում թամ-
բաքու կախելու չարչուքերիցն մէկ հատ, դնում
նորայ ծայրն խրած տախտակների մէկն վերայ որն
որ քունջն որ և ցցէ սիւնին աւելի մօտն է, և որ-
քան այդ չարչուն կուռնոյ երկայնութիւն (զոր-
օրինակ դիցուք թէ մէկ սաժէն և մէկ կազ, կամ
մէկ և կէս սաժէն, ինչպէս որ ինն երորդ գլխումն
չարչուրի միաչափ պատրաստելոյ համար ասացինք)
այն երկայնութեան չափ՝ սարայի երկայնութեան
վերայ ցցումն սիւն կէս գերանից, և ապա նոյն
չարչուի չափովն ցցումն և հանդէպ միւս երկու
սիւներին, որք յառաջքան զայս ցցաց էլն հողոյ
մէջն, էլն երկու սիւն. և նոցա ամրացնելուց յետոյ՝
խրփումն ընդ մէջ տախտակներ, չափելով, որպէս
ասացաք 'ի վեր անդր, մէկ մէկ կազ ցացից, հե-
տեւելով այնպէս յառաջ տանել այդ գործն՝ որ
չարչուն, որով որ չափվումն տարածութիւնն սիւ-
ների 'ի միմեանց, կարողանայ պարկել տախտակ-
ների վերայ, բռնելով նրանց իւր ծայրովքն իբրև
մի և կէս վերշոկ և բոլոր երեք կարգումն միատե-
սակ պարկի։ Յետ այսորիկ ևս չափս է դնում նոյն
չարչուոյովն սարայի երկայնութեամբ երկրորդ երեք

սիւներիցն սկսեալ և ինչպէս որ առաջին երկրորդ սիւներն դրեց՝ էլն այնպէս սիւներ է դնում և խփում տախտակներն։ Այդպէս դաւնումն պատեր, որք պիտի լինին այնքան, որչափ կընելի սարայի երկայնութիւնն։ Օր որինակ. մէկ սարայութիւն, որոյ մէծութիւնն դիցուք թէ լինի տասն և կէս սաժէն՝ պէտք է շինել եօթն պատ, որոց միջն դատարկ տեղոյ լայնութիւնն ամէն մէկինն լինի մէկ և կէս սաժէն և էստուր համար կըբանացնվեն քսան չորս սիւն կէս գերանների և տախտակներն ընդ միջ խիելոյ համար. որոց միւն զ միւնից հեռաւորութիւնն եթէ լինի մէկ մէկ կազ՝ բոլոր երեք սիւների համար կըչափաւորի 24 տախտակք կամ՝ չորս կարգի համար՝ 52 երկայնութեամբ հաւասար սարայի լայնութեանն և այն ժամանակ սարայն պատրաստ կըլինի։

Սարայի դէմ յանդիման թամբաքուն արեգական ջերմութեամբ չորացնելոյ համար՝ պէտք է, նաւանիցն անցկացնելուց յառաջ՝ պատրաստել առանձին չորացնելոյ տեղ. որոյ համար հարկաւորի մէծ հայաթ. և պատրաստութիւնն տեղոյ լինի այսպէս։

Պէտք է պատրաստել տասնից մինչև յիսուն, վաթսուն և աւելի ևս հաւասար, չոր կէսչարուք. այնպէսներն որ կան տուաց թամբաքուի ծանրութիւնից չկարողանան ծռվիլ, կաղնի կամ այլ տեսակ ծառոյ փայտից և երկու կալանոց ցից՝ չարչուքէի փայտից պատրաստաց թուով երկու այնքան, որչափ չարչուքն են։ Այս ցից՝ հայաթումն խփվումն հողոյ մէջն խառութեամբ կէս կազ կամ փոքր ինչ աւելի ևս խորն սարայի տեղոյ կեօրէ, այնպէս որ առաջին կարգն ցիցերի՝

խփաց լինեն հայաթի մէջու

ջուքքով դնուումն իւրեանց կանանչ թամբաքուն չորանալոյ համար։ հեռաւորութեամբ մէկ չարչուն միւսին՝ իբրև մէկ չատվայ կաղ կամի քր ինչ աւելի ևս։ որ երբ որ մէկ քանի աւուրց յետ փոքր ինչ չորանումէ՝ չարչուքն սրխացնումն։ որ աւելի տեղ բացվի։ — Այդ ուրեմն այդ կէս գեր անքն ցիցերի վերայ վերայիշեալ եղանակաւ դարսաց և մլխաց՝ հարկաւոր են միայն թամբաքուն չորացնելոյ համար։ իսկ սարալքն նոյն թամբաքուն վատ եղանակից պահպանելոյ համար։ թամբաքուն չոր.ացնելոյ ժամանակին եթէ վերայ հասանի վատ եղանակ և հարկաւոր լինի չարչուքն սարալի մէջ ներս տանել՝ տէրն պարտաւոր է վերահասու լինել։ որ մշակքն չարչուքն ներս տանեն և գուշութեամբ։ մէկ մէկ։ բունաց ունենալով մէջ տեղիցն և ամենևին իւրեանց հանդերձին էլ կրպցնեն։ վասն զի թամբաքուն։ որ այդ ժամանակն բաւական չոր կը լինի։ եթէ մէկ բանի կրպցընես՝ իսկոյն կարող է փշշիլ։ մանաւանդ ամառնային տսխ ժամանակին և հստուրից մեծ ինաս յառաջանայ տէրոջն։ Կանանչ թամբաքուն այդպիսի մեծ զգուշութիւն չէ պահանջում և մշակքն կարող են տանել ներսն և դուրս բերել ներսից իւրաքանչիւր անգամ երկու երկու կամ երեք երեք չարչուքով։ Տէրոջ պարտաւորութիւն է զգուշանալ և մեծ քամիներից։ Կաստիկ քամոյ ժամանակին անխափան հարկաւոր է բոլոր չարչուքն։ որոց վերայ թամբաքուն թէ չորացաց լինի և թէ չը չորացուցաց։ այնպէս միմեանց մօտիկացնել՝ որ քամին չը կարողանայ թամբաքուն շարժել։ այսինքն։ ժաժ տալ և մին չարչուի թամբաքուն միւս չարչուի թամբաքուի յետն յարել։ Իսկ երբ որ քամին հանդարդի՝ կրկին հեռացնել չարչուքն։ որ մէկ դժուար

գործ չէ և երկու մշակէն բաւական են յառաջ տանել։ Յանապէս պէտք է զգուշանալ շընչելից և այլ տաւարներից, որ չարչարքէն չընկան և Թամբաքու վեր չը թափին։

Դ. ... ...։

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм.ССР
Ա. Մասիսյանի անվան

100 M

Abgemacht. Dr. Rund